

**БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА
Ў ЧЭШСКИХ ПЕРАКЛАДАХ 1920–1930-х ГАДОЎ**

Адной з першых замежных моў, на якую пачалі перакладаць творы беларускіх пісьменнікаў, была чэшская – мова краіны, дзе традыцыйны патрыятызм, беражлівае і дбайнае стаўленне да ўсіх духоўных вартасцей свайго народа заўсёды спалучаліся з жывой цікавасцю да лепшых здабыткаў сусветнай літаратуры.

Беларуская літаратура пачатку ХХ стагоддзя атрымала водгук і шырокую падтрымку ў Чэхіі. Гэта мела важнае значэнне для беларускай літаратуры, для росту яе аўтарытэту сярод іншых славянскіх літаратур.

Першым перакладчыкам твораў беларускай літаратуры на чэшскую мову быў А. Чэрны. Акрамя яго, беларускую паэзію і прозу перакладалі Ф. Ціхі, Я. Сейферт, Ё. Гора, В. Кеперт, І. Барт.

Вызначым некаторыя асаблівасці ўспрымання беларускай літаратуры ў міжваеннай Чэхаславакіі. З аднаго боку, цікавасць выклікалі мастацкія творы, у якіх раскрывалася “народная душа”, “траг” непаўторны каларыт і жыве вольналюбівы дух барацьбы за нацыянальную годнасць. З другога боку, у пэўных культурных колах, пераважна леваарыентаваных, вялікую папулярнасць мелі творы, якія адлюстроўвалі дух сацыялістычнага будаўніцтва.

Найбольш перакладным паэтам быў Я. Купала – яго вершы друкаваліся на старонках чэхаславацкага друку розных палітычных арыентацый. Па-чэшску былі таксама ўзноўлены Я. Колас, М. Чарот, Ц. Гартны, А. Дудар, А. Гурло, А. Моркаўка, М. Машара, П. Ластаўка.

Самым актыўным перакладчыкам беларускай літаратуры на чэшскую мову ў 1920–1930-я гады быў Ф. Ціхі. Выдатны вучоны-славіст, вучань А. Чэрнага быў

непасрэдным пераемнікам традыцый, пачатых яго настаўнікам. Варта адзначыць, што ў сваёй працы “Творчасць Адольфа Чэрнага” сам Ф.Ціхі заяўляе аб блізкасці сваіх поглядаў на справу перакладу да прынцыпаў А.Чэрнага (1, с. 104), якія знайшлі сваё выяўленне ў практыцы рэдактара “Славянскага агляду” – гэта тая ж акадэмічная вернасць літары і духу арыгінала, максімальна дакладная перадача канструкцый стылю.

Возьмем для прыкладу верш Янкі Купалы “*З угодкавых настрояў*”, фрагменты якога пераклаў Ф.Ціхі. Быў выбраны верш, у якім Купала вельмі празрыста, сумна-іранічна ацэньваў дзесятыя ўгодкі існавання савецкай дзяржавы. Гэта сведчыць і пра тое, што Ф.Ціхі хоць і сімпатызаваў леваарыентаваным культурным колам Чэхаславакіі, але далёка не адназначна ацэньваў падзеі ў СССР, імкнуўся данесці чэхаславацкай грамадскасці беларускі погляд на сваю рэчаіснасць.

Як мы мяркуюем, выбар твораў Ф.Ціхім не дыктаваўся ідэалагічнымі прычынамі. Напрыклад, з вершаў А.Дудара Ф.Ціхі вяртаў характэрны “маладнякоўскі” верш “*Праскакаў над бярдоннем вякоў*” і назваў яго ў перакладзе “*Revolve*” (2, с. 43). Перакладчык тлумачыць сваім чытачам алегорыю беларускага паэта і, адступаючы ад свайго правіла, мяняе ўсюды слова “навалніца” на “рэвалюцыю”, а выраз “закон – на канцы нажа” на значна больш адпаведны сэнсу ўсяго верша – “закон на штыку”. Верш А.Дудара вельмі нагадваў творы чэхаславацкай пралетарскай паэзіі, якая эмацыйна ўвасабляла грамадска-палітычную атмасферу пачатку 20-х гадоў. Але ж перакладчык звяртае ўвагу на творы беларускага паэта, у якіх выяўляюцца тонкі лірызм і філасафічнасць думкі, і перакладае верш “*Цені*”, “*Кветкі абсыпаюць белы сад*”.

Цэнзура не раз здымала з газетных палос творы беларускіх паэтаў у перакладзе Ф.Ціхага. Гэта было ў значнай ступені абумоўлена тым, што цікавасць перакладчыкаў і крытыкаў да беларускай літаратуры ўспрымалася ў Чэхаславакіі часта як прасавецкая прапаганда, што значна ўплывала на актыўнасць міжлітаратурнага ўзаемадзеяння і асаблівае рэзэпцыі. Аднак жаданне Ф.Ціхага знаёміць чэшскую культурную грамадскасць з творамі па-сапраўднаму таленавітых аўтараў было відавочным.

“Карыфеем беларускай літаратуры” называў Ф.Ціхі Я.Коласа. У “Славянскім аглядзе” чэшскі вучоны даў першы ў Чэхаславакіі водгук на паэму “Сымон-музыка”. Крытык і перакладчык высока ацаніў кампазіцыйно паэмы, прызнаўшы яе “віртуознай”; лірычныя адступленні, у якіх “надзвычай удала знойдзенымі вершамі ўслаўляецца ўнутраная і вонкавая прыгажосць роднай паэты Беларусі” (3, с. 3). Аднак прафесар Ф.Ціхі чакаў ад паэмы нечага іншага і па змесце, і па форме. Арыентуючыся на мадэрнісцкія літаратурныя плыні свайго часу, ён не зразумеў і не прыняў традыцыйнай народнай асновы коласаўскай паэмы, яе фальклорнай метафарычнасці. Трапна і слухна параўноўваючы “Сымона-музыку” з блізкай па тэме паэмай чэшскага паэта XIX стагоддзя Адольфа Гейдука “Дзедаў заповіт”, ён не зразумеў, чаму беларускі пісьменнік піша твор, які можна паставіць побач з вершамі, што “ўзіркалі ў нашай літаратуры пяцьдзесят год назад” (3, с. 3). Ф.Ціхі абмежаваўся перакладам лірычнай інгэрмедзі “О край родны, край прыгожы”, якую ён назваў “чудоўнай рашэсодый” (3, с. 3), здолеўшы данесці на чэшскай мове коласаўскае захапленне родным краем, глыбокі роздум над лёсам краіны.

У 1937–1938 гадах, калі актыўнасць двухбаковых літаратурных кантактаў спадла, Ф.Ціхі дэманструе трывалую цікавасць да беларускай літаратуры. На

гэты раз ён прадстаўляе на старонках “Славянскага агляду” творы М.Машары і А.Гурло. Вучоны звярнуў увагу на аднаго з вядучых паэтаў Заходняй Беларусі, на яго бадзёрыя і гучныя вершы, прасякнутыя любоўю да чалавека, працы і свайго народа. Ф.Ціхі перакладае вершы “*На пераломе*”, “*Без назвы*”, як вельмі характэрныя для паэзіі М.Машары, захоўваючы рытміка-інтанацыйны склад твораў беларускага паэта, перадаючы швэрдую і бескампрамісную веру ў перамогу агульнай справы.

Чэшскі вучоны назваў А.Гурло “паэтам вёскі, сваёй роднай зямлі”, “з якой зросся ўсёй душой” (4, с. 406). Ф.Ціхі высока ацэньвае будову яго вершаў, назірае ў беларускага паэта “схільнасць да фармальнай віртуознасці” (4, с. 407). Гэтая акалічнасць здзіўляла чэшскага літаратуразнаўцу, ён нават лічыў яе парадаксальнай для маладой беларускай літаратуры. Але перавага фармальнага боку ў лірыцы А.Гурло, на думку Ф.Ціхага, была бадай што адзінай, паколькі ідэалагічная павярхоўнасць і аднастайнасць тэм пераважае. Ф.Ціхі пераклаў шэсць вершаў А.Гурло, якія, відаць, найбольш яго ўразілі: “*Барцаў біту*”, “*Беларуская сялянка*”, “*Забліжчалі ў цёмнай далі маякі*”, “*Жыня*”, “*Жыццёвы бой*”, “*Горад*”. Упершыню ў Чэхаславакіі творчасць аднаго з беларускіх паэтаў была прадстаўлена не фрагментарна. Гэта дала магчымасць выявіць самае істотнае і цікавае ў яго паэзіі – паучыці і розум чалавека, які многае пабачыў, шмат чаго перажыў. Выбар перакладчыка засведчыў таксама і тое, што ў паэзіі А.Гурло няма фальцы, падробленага суму ці бадзёрасці. Ф.Ціхі імкнецца перадаць па-чэшску адцішфаванасць паэтычнага радка, захаваць і традыцыйныя мастацкія сродкі вусна-паэтычнай творчасці, якімі аўтар карыстаецца, імкнецца знайсці або адэкватны сэнсу мастацкі выраз у чэшскай мове, або даць абсалютна тосны варыянт. Ф.Ціхі цудоўна ведаў беларускую мову, яе мілагучнасць, усё яе багацце, каб адпаведнымі мастацкімі сродкамі на чэшскай мове перадаць тонкае адчуванне і разуменне прыроды ў лірыцы А.Гурло, замілаванасць да роднага краю, нейкую асаблівую ўлюбёнасць у жыццё, працу і характэрна.

Беларускай літаратурай зацікавіўся ў 1920-гады адзін з лепшых чэшскіх паэтаў – Ё.Гора. Выбар Ё.Горам вершаў Я.Купалы, на нашу думку, мог тлумачыцца некалькімі прычынамі. Па-першае, блізкасць у абодвух паэтаў дуалізму канцэпцыі часу, адчування дысгармоніі свету. Па-другое, шчырая сімпатыя Ё.Горы да камуністычных ідэалаў, якая выявілася ў яго пралетарскай паэзіі 1920-х гадоў магла накласці своеасаблівы адбітак на рэцэпцыю творчасці Я.Купалы і на тлумачэнне сімволікі і алегорыі яго вершаў. Можна меркаваць, што ў 1920-гады Ё.Гора меў спрощанае разуменне ўзаемаадносін Я.Купалы з Савецкай уладай. У 1927 годзе чэшскі паэт пісаў у часопісе “*Ктеш*”: “Купала і яго маладыя таварышы прымкнулі адразу да сацыялізму, і пасля рэвалюцыі ім не трэба было доўга думаць “куды пайсці” (5, с. 3).

Купалаўская “*Песня-байка*”, напісаная ў 1909 годзе і перакладзеная Ё.Горам, была ўспрынята ў адпаведнасць з настроймі і атмасферай леваарыентаваных колаў таго часу, якія былі ў захваленні ад сацыялістычных пераўтварэнняў у СССР. Што датычыць фармальнага боку перакладу, то форма і намер арыгінала, яго казачна-быліннае гучанне перададзены Ё.Горам дакладна.

У перакладзе Ё. Горы вядомы таксама купалаўскі верш “*На полі твае*” са зборніка “Спадчына”, які таксама з’явіўся не выпадкова. На нашу думку, верш Я.Купалы не мог не ўзрушыць перакладчыка сваім тонкім лірызмам, своеасаблівым “сакольскім духам”, які так многа зрабіў для нацыянальнага адраджэння братэрскай славянскай краіны. Купалаў заклік да беларуса “Устань са сну, сако-

ле!" быў блізкі Ё.Гору, паколькі ён нагадваў эпоху чэшскага адраджэння, яго атмасферу сто гадоў таму. Вернасць купалаўскаму вершу была захавана, хаця некаторыя радкі пераклада гучаць больш грувацка, чым у арыгінале. Увогуле, даволі высокім па мастацкіх вартасцях чэшскім перакладам беларускага паэта ўсё ж не стала купалаўскай лёгкасці і прастаты.

Ё.Гора пераклаў тры вершы Ц.Гартнага. Адзін з іх ("Работніцкая і сялянская рэвалюцыя") быў забаронены цензурай (1, с.117). Таму аб мастацкіх вартасцях перакладаў можна меркаваць толькі па двух вершах – "Будаванне" і "Над Нёманам". Ё.Гора імкнуўся перадаць ідэйна-сэнсаваю "нагрузку" арыгінала; яго пераклады вызначаюцца канкрэтнасцю, глыбокім разуменнем задумы аўтара. Але ж Ё.Гора, як і ў перакладах купалаўскай паэзіі, звяртае ўвагу на творы, у якіх адчуваецца моцная сувязь з народнай паэзіяй.

Выдатны чэшскі паэт Я.Сейферт таксама пакінуў адзіны пераклад з беларускай паэзіі – верш М.Чарота "Камсамолія" (1929). Пераклад верша М.Чарота з'явіўся ў той час, калі Я.Сейферт адышоў ад пралетарскага накірунку, і верш М.Чарота "Камсамолія" не адпавядаў тагачасным густам і эстэтычным поглядам чэшскага паэта. Пераклад, на нашу думку, нельга назваць удалым. Я.Сейферт імкнуўся перш за ўсё перадаць імклівы, адважны характар героя-камсамольца. Публікацыя верша "Камсамолія" ў камуністычным часопісе "Reflektor" засведчыла, што чэхаславацкаму друку пэўнай арыентацыі запатрабаваліся творы беларускай літаратуры, якія ў першую чаргу адпавядалі іх ідэйнаму кірунку часопісаў.

У 1930-я гады беларускую паэзію перакладалі (за выключэннем Ф.Ціхага) прадстаўнікі той часткі чэхаславацкай культуры, якія паддаліся некрытычнаму саветафілству. Самым актыўным перакладчыкам савецкай паэзіі ў той час стаў малады паэт Ілья Барт, якога больш за ўсё прыцягла грамадзянская лірыка. У 1936 годзе І.Барт пры падтрымцы "Саюза сяброў СССР" выдаў зборнік сваіх перакладаў пад назвай "*Малая савецкая лірыка*", у якім сярод іншых былі змешчаны вершы Я.Купалы, А.Куляшова, І.Харыка. Кніга прадстаўляла афіцыйную савецкую літаратуру, якая адлюстроўвала пачуцці будаўніка новага жыцця. З паэзіі Я.Купалы І.Барт выбраў верш "*Сыходзіш, вёска, з яснай явы*" і паэму "*Над ракой Арэсай*", у якіх гучаў адкрыты хваласпеў пабудаванаму бальшавікамі новаму ладу (што І.Барт хутчэй за ўсё, не адчуваў). У адрозненні ад А.Чэрнага, Ф.Ціхага і Ё.Горы малады перакладчык не ставіць сваёй задачай адэкватнасць кожнага слова і яго адценняў. Галоўнае для І.Барта – перадаць атмасферу, настрой арыгінала, каб пераклад гучаў па-баявому і мог быць выкарыстаны ў прапагандысцкай рабоце. Адсюль і адпаведны выбар твораў. Чэшскі перакладчык свядома дапускае шматлікія перастварэнні тэксту, перагрупоўку і замену вобразаў, ідучы на шматлікія страты. І.Барт карыстаецца сваімі сродкамі, імкнучыся данесці перш за ўсё ідэйны змест, эмацыйны тон (як гэта ён сам разумее), агульную карціну. У пераважнай большасці выпадкаў адносіны да купалаўскага тэкста нельга назваць беражлівымі. Нярэдка назіраецца страта сэнсу, свядомае "згушчэнне" фарбаў, каб больш узмацніць сацыяльную праблематыку твораў. Слова Янкі Купалы гучала цяжка, катэгарычна, страчвалася роздумнасць і занепакоенасць. Аднак там, дзе беларускі паэт перадае чытачу некаторую эмацыянальную прыўзнятасць, І.Барт дакладна ілічае тэкстам, не хаваючы, на што іменна ён звяртае ўвагу.

У 1935 годзе да прыезду дэлегацыі савецкіх пісьменнікаў у Чэхаславакію, у складзе якой быў і Я.Купала, І.Барт друкуе ў "Rude pravo" вершы "*Старыя*

акопы”, “Сыходзіш, вёска, з яснай явы”, “Дзве дзяўчыны”. І на гэты раз ён кіруецца тымі ж прынцыпамі перакладу, што і ў астатніх творах (перадача надзённасці, бадзёрасці). Толькі верш “Старыя акопы” быў блізкі і актуальны для грамадзян Чэхаславакіі, якія жылі ў прадчуванні хуткай вайны. Перакладчык імкнецца перадаць спакойна-ўпэўнены, мудра разважлівы тон верша беларускага паэта, які напярэджаў фашыстаў, што развязаная імі вайна абавязкова скончыцца разгромам на іх жа зямлі. Пераклад гэтага верша даносіць чытачу ідэйны змест, аднак не звяртаецца ўвага на купалаўскую вобразнасць, ёмістасць і глыбіню мастацкага выразу, якія робяць твор па-сапраўднаму каштоўным. Адзначым, што пераклады І.Барта мелі пераважна інфармацыйны характар і не ўнеслі істотнага ўкладу ў раскрыццё ўнікальнага паэтычнага свету купалаўскай паэзіі, нізводзілі творчасць беларускага паэта на ўзровень пасрэднасці, па сваіх мастацкіх вартасцях значна саступалі перакладам А.Чэрнага, Ф.Ціхага, Ё.Горы – тых, хто імкнуўся і здолеў перадаць на чэшскай мове сапраўдныя каштоўнасці маладой беларускай паэзіі, якая несла славянскаму свету сваю непаўторнасць.

Перыяд паміж дзвюма сусветнымі войнамі асабліва цікавы і важны ў гісторыі беларуска-чэхаславацкіх літаратурных узаемадчынненняў. Аднак палітычная нявызначанасць і спрэчнасць беларускага пытання ў разуменні радавога чэхаславацкага чытача 1920–1930-х гадоў усё ж такі адыграла стрымліваючую ролю на шляху двухбаковых культурных кантактаў.

Наведванне беларускім пісьменнікам Чэхаславакіі ў сярэдзіне 1920-х гадоў практычна не паўплывала на колькасць перакладаў беларускіх твораў, але хутка павялічыўся ўзровень крытычнай інфармацыі пра беларускую культуру. Гэтая пазітыўная тэндэнцыя была перарвана ў пачатку 1930-х гадоў з-за ўстанаўлення культуры асобы. Такім чынам, у 1920–1930-гады ў Чэхаславакіі былі створаны грунтоўныя перадумовы для ўзаемнага культурнага пазнання. Аднак дастаткова добры старт беларуска-чэхаславацкіх літаратурных сувязей, на жаль, не атрымаў свайго належнага развіцця ў наступныя дзесяцігоддзі.

1. Мажэйка А. Беларуская літаратура ў чэшскіх перакладах // Садружнасць літаратур: Зб. арт./Рэд. Н.С. Перкін. Мінск, 1968. С. 103–127.
2. Pjašević M. Bělorus a bělorusové. Praha, 1930.
3. Kolas J. Z básně «Symon muzyka» / Přel. F. Tichý // Slovan. přehled. 1926. č. 6. S. 3.
4. Ze slovanské poezie // Slovan. přehled. 1927 – 1938. č. 10. S. 407–410.
5. Hora J. Běloruští spisovatele v Praze // Kměn. 1927. Roč. I. S. 2 – 4.